

De Retorica leerling en burgerschapsvorming

Een onderzoek over het vak Retorica en de rol die het kan spelen binnen de thematiek van burgerschap en de democratische rechtsstaat

Inleiding

Het Haarlemmermeerlyceum in Hoofddorp verdeelt het onderwijs over democratie, rechtsstaat en burgerschap over de vakken geschiedenis, maatschappijleer en filosofie. Er is bij deze vakken vooral aandacht voor de juridisch-politieke status van burgerschapsvorming. De kern van het burgerschapsonderwijs moet echter, volgens het advies van de onderwijsraad uit september 2012, opgebouwd zijn uit twee componenten. Binnen het eerste component moet de kennis over de democratische rechtstaat en de waarden en spelregels die hieraan ten grondslag liggen centraal staan (<http://www.onderwijsraad.nl>). Het curriculum van geschiedenis, maatschappijleer en filosofie lijken ingepast te kunnen worden binnen deze eerste component. Het tweede component vraagt van burgerschapsonderwijs dat de identiteitsontwikkeling van leerlingen gestimuleerd wordt. Hierbij gaat het om de ontwikkeling van een houding die democratische beginselen onderschrijft. Op het Haarlemmermeerlyceum wordt het vak Retorica aangeboden. Het lijkt sterk in te spelen op het tweede component. Een vergroting van de vaardigheden op het gebied van burgerschap en vooral ook een betere wisselwerking tussen kennis en vaardigheden komen sterk aan bod binnen het vak Retorica. Het vak heeft echter geen verplicht karakter voor de leerlingen. Dit roept de vraag op in hoeverre retoricaleerlingen andere houdingen hebben ten opzichte van de burgerschapsthema's dan leerlingen die het vak niet gevolgd hebben.

Doel van het onderzoek

Het vak Retorica lijkt goed aan te sluiten bij het advies van de onderwijsraad om ook juist vaardigheden te ontwikkelen die moeten bijdragen aan een democratische gezindheid. Het politieke debat is bij uitstek een democratisch instrument en een belangrijk thema binnen het vak Retorica. De participatie in de gemeenschap moet worden bevorderd door vaardigheden te ontwikkelen die bijdragen aan een democratische gezindheid. Interessant lijkt het om na te gaan of het vak Retorica ook daadwerkelijk bijdraagt aan het vergroten van de politieke bewustwording bij de leerling. Wanneer uit het onderzoek blijkt dat Retoricaleerlingen hoger scoren op burgerschapsthema's dan leerlingen die het vak niet gevolgd hebben, dan zou dat kunnen betekenen dat de school moet gaan denken aan een andere invulling van burgerschapsvorming. Het vak Retorica zou in dat geval een centralere plek moeten krijgen binnen de visie van het Haarlemmermeerlyceum over democratie, rechtstaat en burgerschap. Concreet kan dat inhouden dat het vak een verplicht karakter zou moeten krijgen.

Theoretisch kader

David Held (2006) wijst in zijn behandeling over de "deliberative democracy" op de tekortkomingen van de hedendaagse politieke cultuur in de democratie. Vooral de apathie en het gebrek aan interesse in het publieke leven van het electoraat valt steeds meer op. Daarnaast wijst Held op het elitisme dat heerst bij de politieke groeperingen en de regerende partijen. De uitbreiding van het kiesrecht is helaas "*accompanied by massive non-participation and disinterest*" (Held, 2006, p.293). Eigenbelang, marktverhoudingen en de media lijken van de burger een consument te maken die minimaal participeert in het politieke bestel. Het maken van collectieve beslissingen wordt op deze

manier steeds meer een zaak van een beperkte groep en lijken hierdoor hun legitimiteit te verliezen. Het vak Retorica haakt sterk in op ideeën en doelen uit het model van de “deliberative democracy”. Bij dit model wordt er gestreefd naar het bundelen van kennis en het blootleggen van partijdige elementen in bepaalde opvattingen door deliberatie. Het eindresultaat van dergelijk intensieve participatie zal zijn dat het eigenbelang wordt vervangen door het algemeen belang. De opzet van het vak Retorica stimuleert het verwerven van kennis over en participatie in het democratisch bestel en sluit daarmee aan bij het “deliberatieve model”. Hierin wordt politieke legitimiteit niet zozeer gegarandeerd door verkiezingen of meerderheidsbesluiten. Het geven van verdedigbare redenen, uitleg en overleg vormen de kern van de democratie binnen dit model. Hierdoor worden persoonlijke voorkeuren en motieven ondergeschikt gemaakt aan de publieke zaak. Deliberatie moet ervoor zorgen dat persoonlijke standpunten publiekelijk getest worden en dat beslissingen over de publieke zaak in kwaliteit toenemen. Dit vraagt dan wel wat van de deelnemers in deze democratie. Retoricaleerlingen leren deze deliberatieve vaardigheden en lijken goed te kunnen participeren in het deliberatieve model van Held. Zowel de Onderwijsraad als David Held onderschrijven het belang van democratie, maar zien beide ook dat participatie en acceptatie van democratische waarden aan enige erosie onderhevig zijn. Het vak Retorica kan een schakel vormen tussen theorie en praktijk doordat leerlingen getraind worden in bovengenoemde vaardigheden.

Vraagstelling

In dit onderzoek zal nagegaan worden in hoeverre het vak Retorica ook daadwerkelijk bijdraagt aan het vergroten van de politieke bewustwording bij de leerling. De onderzoeksvraag luidt dan als volgt:

In hoeverre is er sprake van een grotere politieke bewustwording bij leerlingen die het vak Retorica volgen in vergelijking met leerlingen die alleen burgerschapsvorming hebben gekregen bij de vakken geschiedenis, maatschappijleer en filosofie?

Van belang is het om te definiëren wat de begrippen Retorica en politieke bewustwording bij de leerling precies inhouden. Wat betreft Retorica is het uitgangspunt het politieke debat. Politieke betrokkenheid bij hedendaagse maatschappelijke ontwikkelingen spelen een grote rol: weten wat er speelt en daar een onderbouwde mening over kunnen vormen, ook als je het er niet mee eens bent. Verder speelt de (lokale) politiek een grote rol. Er worden bijvoorbeeld workshops door gemeenteraadsleden gegeven en leerlingen debatteren over zaken die een rol spelen in de regio. Ook worden vergadertechnieken getraind. Aandacht is er ook voor de nationale en internationale politiek. Er wordt stilgestaan bij verkiezingsdebatten en politieke voorkeuren, stemwijzers worden ingevuld en speeches, ook van Obama bijvoorbeeld, worden geanalyseerd. Het vak Retorica geniet een aparte status binnen de school en deelnemers aan het vak strijden op nationaal niveau mee in debatwedstrijden. Wanneer er gekeken wordt naar de definiëring van politieke bewustwording zal het rapport van de onderwijsraad uit 2012 leidraad zijn. Het rapport benadrukt dat de ontwikkeling van de eigen identiteit als voorwaarde geldt voor participatie in de samenleving. De raad vindt het essentieel dat leerlingen een democratische gezindheid ontwikkelen; de bereidheid (houding) hebben om de democratische rechtstaat overeind te houden en democratisch te willen handelen (<http://www.onderwijsraad.nl>). In dit onderzoek zal politieke bewustwording betekenen dat leerlingen houdingen ontwikkelen die democratische beginselen onderschrijven en democratisch handelen stimuleren.

Beschrijving methodiek

In dit onderzoek zijn 51 eindexamenleerlingen uit 6 vwo onderzocht. De verhouding tussen jongens en meisjes was 16/35. De onderlinge verhouding tussen jongens en meisjes bij de Retoricaleerlingen was gelijk. Er bevonden zich 8 Retoricaleerlingen onder de ondervraagden. In totaal doen er 18 leerlingen mee aan het Reticaprogramma. De ondervraagde leerlingen hebben het thema burgerschapsvorming afgerond en hebben dus voldaan aan het verplichte curriculum voor burgerschapsvorming, zoals dat is vastgesteld door het Haarlemmermeerlyceum. De leerlingen hebben een lijst met stellingen gekregen die zij moesten invullen. Het onderzoek is dus een kwantitatief onderzoek. Stellingen rondom de volgende thema's kwamen aan bod:

- Leerlingen leren standpunten te verkennen en te verwoorden
- Overleggen
- Overtuigen
- Naar elkaar luisteren
- Reageren en kritisch denken

Deze stellingen moeten de houdingen van de leerlingen meten wat betreft de bereidheid de democratische rechtstaat overeind te houden en democratisch te willen handelen. De leerlingen hadden de volgende antwoordopties:

- 1= Helemaal mee oneens
- 2= Een beetje mee oneens
- 3= Een beetje mee eens
- 4= Helemaal mee eens

Leerlingen die het oneens zijn met een stelling scoren 1 punt en leerlingen die het helemaal eens zijn met de stellingen scoren 4 punten. Hoe hoger de score van de leerlingen, hoe groter de bereidheid van de leerlingen te participeren binnen een democratisch bestel.

Er is aandacht voor de achtergrondkenmerken van de leerlingen. Welke invloed hebben het profiel van de leerling, het opleidingsniveau, het geloof van de ouders en sekse op de houdingen van leerlingen tegenover democratische waarden? Hoofdvraag is of de Retorica leerlingen andere houdingen hebben wat betreft democratische gezindheid dan leerlingen die het vak niet gevolgd hebben. Op basis van een eendimensionale analyse worden de verschillen bekeken tussen de scores van Retoricaleerlingen en "reguliere" leerlingen. Bij het onderzoek naar de vooropleiding van ouders (aantal meters boekenkast) en het verschil tussen de scores van Retoricaleerlingen en "reguliere" leerlingen is gebruikt gemaakt van metrische data. Voor de analyse wat betreft de invloed van sekse, profiel of geloof op de score van de leerlingen werd er gebruik gemaakt van nominale data. Als laatste is bekeken of de Retoricaleerlingen de indruk hebben meer geleerd te hebben op het gebied van democratische vaardigheden en of zij deze vaardigheden gaan gebruiken na hun middelbare school. Deze data zijn geanalyseerd met behulp van Excel.

Resultaten

Er is er onderzocht in hoeverre de achtergrondkenmerken van de leerlingen van invloed zijn op de ontwikkeling van een democratische gezindheid. Met behulp van SPSS is er een T-Test (verschilanalyse) uitgevoerd. Er kon geen significant verschil in score aangetoond worden tussen leerlingen met een CM/EM pakket en een NG/NT pakket.

Group Statistics

	Profiel	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
gemiddelde scores	CM/EM	18	39,94	4,820	1,136
	NG/NT	33	40,15	3,718	,647

Independent Samples Test

		t-test for Equality of Means		
		df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
gemiddelde scores	Equal variances assumed	49	,865	-,207
	Equal variances not assumed	28,242	,875	-,207

Wat betreft het opleidingsniveau van de ouders kan er geen verband aangetoond worden tussen hoge scores bij de leerling en de opleiding van de ouders. Er is gemeten met behulp van het aantal meters aan boeken dat ouders thuis hadden. Indien er verband zou zijn dan geldt dat hoe dichter de score bij de 1 uitvalt, hoe groter de correlatie is.

Correlations

		gemiddelde scores	meters boeken
gemiddelde scores	Pearson Correlation	1	,152
	Sig. (2-tailed)		,287
	N	51	51
meters boeken	Pearson Correlation	,152	1
	Sig. (2-tailed)	,287	
	N	51	51

Ook kan er geen verband aangetoond worden tussen het geloof van de ouders en de democratische gezindheid. Leerlingen met een gelovige achtergrond scoren niet opvallend beter of slechter dan leerlingen die zonder geloof zijn opgevoed. Omdat dit van minder belang is voor de hoofdvraag zal de T-Test met betrekking tot de invloed van het geloof in de bijlage te vinden zijn. Verder is er geen significant verschil aan te tonen tussen de score van meisjes en jongens.

Group Statistics

	Sekse	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
gemiddelde scores	Man	16	40,38	4,097	1,024
	Vrouw	35	39,94	4,144	,700

Independent Samples Test

		t-test for Equality of Means		
		df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
gemiddelde scores	Equal variances assumed	49	,730	,432
	Equal variances not assumed	29,470	,730	,432

Kern van dit onderzoeksverslag is de vraag in hoeverre er sprake is van een grotere politieke bewustwording bij leerlingen die het vak Retorica volgen in vergelijking met leerlingen die alleen burgerschapsvorming hebben gekregen. Uit de T-Test valt een duidelijk verschil waar te nemen tussen de scores van Retorica leerlingen en "reguliere" leerlingen. Omdat dit onderzoek berust op een eendimensionale analyse kan er niet gesproken worden van een significant verschil. Er kan geconstateerd worden dat er sprake is van een normale standaardafwijking die binnen de normen ligt. Voor een werkelijk betrouwbare analyse is er een grotere groep respondenten nodig.

Group Statistics

	Vak	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
gemiddelde scores	Wel Retorica	8	43,75	4,979	1,760
	Geen Retorica	43	39,40	3,573	,545

Independent Samples Test

		t-test for Equality of Means		
		df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
gemiddelde scores	Equal variances assumed	49	,005	4,355
	Equal variances not assumed	8,393	,044	4,355

Als laatste is onderzocht of Retorica leerlingen de vaardigheden die zij hebben opgedaan als bruikbaar ervaren en of zij na het behalen van het diploma actief zullen blijven op het gebied van debat en politiek. Met behulp van Excel kan er geconstateerd worden dat leerlingen hoog scoren en dus positief reageren op bovenstaande vraag.

Analyse

Allereerst de vraag in hoeverre profielkeuze van invloed is op de score van de leerlingen. Het feit dat E&M en C &M meer maatschappij-gerelateerde vakken vertegenwoordigen betekent blijkbaar niet dat bij deze leerlingen een grotere democratische gezindheid valt waar te nemen. N&G en N&T profielen zijn net zoveel vertegenwoordigd als E&M. Wanneer er gekeken wordt naar de invloed van de opleiding van de ouders op de score van de jongeren valt het volgende op. De achtergrond van de ouders heeft weinig invloed op de betrokkenheid van de leerling wat betreft burgerschapsthema's. Hier geldt dus niet dat leerlingen hoger scoren naarmate ouders hoger opgeleid zijn. Ook het geloof van ouders heeft weinig invloed op de scores. Wellicht dat het openbare karakter van het Haarlemmermeerlyceum hier invloed op heeft. Wanneer het geloof een belangrijke rol heeft in het gezinsleven zal de leerling waarschijnlijk eerder op een bijzondere school geplaatst worden die dergelijke normen en waarden wel centraal stelt. De vrouwelijke leerlingen scoren hoog. Blijkbaar tonen vrouwelijke leerlingen een grotere bereidheid tot een democratische houding dan de mannelijke leerlingen. Er is echter geen significant verschil aangetoond. Er kan wel voorzichtig geconcludeerd worden dat maatschappelijke kwesties toch vooral serieus genomen worden door vrouwelijke leerlingen. Blijkbaar is het blikveld van de heren nog niet zo verruimd. Er kan ten slotte gesteld worden dat Retoricaleerlingen gemiddeld hoger scoren dan "reguliere" leerlingen wat betreft democratische houdingen. Retoricaleerlingen kunnen meer dan "reguliere" leerlingen de dialoog aangaan, zijn beter op de hoogte van het politieke bestel en hebben meer vertrouwen in de democratie. Daarnaast participeren zij actiever in de discussie over maatschappelijke kwesties. Dit onderzoek berust echter op een eendimensionale analyse en laat andere factoren buiten beschouwing. De invloed van de andere factoren, zoals de achtergrondkenmerken, moeten ook meegewogen worden om daadwerkelijk een significant verschil te kunnen aantonen tussen Retoricaleerlingen en "reguliere" leerlingen.

Conclusie

Leerlingen die getraind worden in het geven van verdedigbare redenen, uitleg en overleg over de kern van de democratie lijken een houding te ontwikkelen waarbij participatie en deliberatie worden gezien als belangrijke waarden binnen de democratie. In vergelijking met leerlingen die alleen het reguliere burgerschapsvorming programma hebben gevolgd, ontwikkelen deze leerlingen een grotere politieke bewustwording. Het vak Rhetorica kan in hoge mate bijdragen aan een innovatief democratisch concept, zoals het deliberatieve model van David Held. Burgerschap en democratie blijven holle begrippen wanneer leerlingen slechts onderwezen worden op theoretisch vlak. Op deze wijze leren leerlingen alleen politiek correcte antwoorden op te lepelen. Er zijn ook vaardigheden nodig om te kunnen participeren in een democratie. Burgerschapsvorming krijgt pas echt betekenis wanneer leerlingen daadwerkelijk *ervaren* hoe het democratisch stelsel werkt. Deze ervaring kunnen zij opdoen binnen het vak Rhetorica.

Referenties

Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken (2012). *Burgerschapsvorming en de maatschappijvakken*. Amsterdam: LEMM.

Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Third edition. Cambridge: Polity Press.

<http://www.onderwijsraad.nl>